

La societat espanyola del segle XIX.

Durant el segon terç del segle XIX va tenir lloc la transició d'una societat de tipus estamental, basada en l'existència de grups caracteritzats per la possessió d'un "status" jurídic molt concret, a una societat classista en la que els grups socials es diferenciaven per un major o menor domini de la riquesa.

El canvi, des d'un punt de vista jurídic, es va aconseguir mitjançant l'abolició del règim senyorial, les desamortitzacions, la consagració del dret a la propietat privada, la liberalització del comerç i la pèrdua de les prerrogatives dels gremis. Encara que el canvi jurídic va ser gairebé complet, no pot dir-se el mateix respecte al canvi real, que va mostrar clarament el caràcter transitori d'aquesta evolució, de tal manera que juntament amb trets de la nova articulació social van coexistir facetes pròpies i típiques de l'Antic Règim.

Aquesta transformació s'ha d'incloure en el procés que es produeix a Europa amb la implantació de les idees liberals en els àmbits econòmic, polític i social. En aquest sentit s'ha de situar Espanya a cavall entre els països que abans o més pregonament van fer aquests canvis i els que els van fer posteriorment o amb menys efectivitat.

Les noves classes dominants.

La desaparició de la societat estamental va acabar amb els privilegis dels grups dominants de l'Antic Règim. Però la tàcita aliança entre els sectors nobiliaris i la burgesia va permetre que la noblesa superés l'abolició del règim senyorial sense un detriment sensible del seu status social. La compra dels béns desamortitzats els va facilitar, malgrat la pèrdua dels seus drets jurisdiccionals, incrementar fins i tot el seu patrimoni territorial.

Així, es va anar configurant el predomini d'una nova burgesia terratinent, composta fonamentalment pels vells i pels nous propietaris de terres, que es va constituir en la classe hegemònica i en l'eix vertebrador del nou estat. El predomini dels propietaris "agraris" dins la composició de l'aparell estatal va marcar d'una manera decisiva tant el procés de dissolució del règim senyorial com el posterior desenvolupament del capitalisme espanyol.

Els nombrosos cavallers van desaparèixer com a grup social i la noblesa es va reduir, per tant, als qui posseïen un títol; però el nombre d'aquests va augmentar al llarg dels anys perquè la Corona va tendir a ennoblir a totes aquelles persones, tant polítics com militars, empresaris i metges reials, que haguessin prestat serveis rellevants, públics o privats, a la monarquia.

Per als liberals, l'Església era una de les institucions que havia de ser reformada tant pels principis d'igualtat, individualisme i utilitat, com per l'enorme poder social, econòmic i polític que el clergat exercia en la societat espanyola. Per reduir aquest poder, l'actuació liberal va anar encaminada a delimitar la capacitat jurisdiccional al terreny estrictament religiós (la beneficiència va passar a dependre legalment de l'Estat) i a disminuir els mitjans econòmics amb la desamortització i venda dels béns eclesiàstics. Socialment el clergat va continuar exercint una forta influència, especialment en els ambients rurals, en les capes populars, caracteritzades per una forta religiositat i un profund analfabetisme, però va perdre el recolzament de la classe intel·lectual, que va veure constrenyida la llibertat necessària per al desenvolupament de l'activitat científica i no va saber-se guanyar el naixent proletariat industrial en considerar la seva lluita reivindicativa com meres pertorbacions de l'ordre.

Un tret bàsic de la societat europea del segle XIX va ser la consolidació de la burgesia com la classe social dominant en la vida econòmica i política de la nació. A Espanya aquesta consolidació va ser menor perquè la burgesia industrial era numèricament molt reduïda i pràcticament només es pot parlar d'ella a Catalunya, però amb un marcat caràcter comercial, que li va impedir l'accés als centres de poder.

A Madrid la burgesia es va constituir entorn dels banquers, homes de negocis i assentides, que es van agrupar amb els grans propietaris terratinents que residien a la capital. D'aquesta manera bona part de la incipient burgesia espanyola es va sentir més atreta per la inversió en terres, arran del procés desamortitzador, que no pas per l'aventura industrialista. Així, van aconseguir propietats a costa dels béns de l'Església i dels municipis i van passar a engrandir les files dels grans propietaris agrícoles.

El procés industrialitzador va quedar limitat a unes determinades zones de l'Estat, i la burgesia industrial, bàsicament catalana, va ocupar un lloc secundari dins l'organització d'aquell aparell estatal. Lluny de les esferes de poder, aquesta burgesia es va preocupar bàsicament d'aconseguir de l'Estat la seva necessària política proteccionista. La seva debilitat numèrica i la seva localització perifèrica van dificultar, per no dir impossibilitar, que aquesta burgesia industrial impulsés un model de societat industrial, diferent del capitalisme agrari que propugnava la burgesia terratinent.

Les classes mitjanes.

En la transformació d'una societat estamental a una societat de classes és un tòpic parlar de l'aparició d'una classe mitjana que tindria els seus límits entre la classe alta i els sectors deprimits. En el cas espanyol la classe mitjana tenia una importància numèrica molt restringida, ja que si es considera que hi pertanyen els que podien votar, el nombre es reduïa el 1865 a unes 418.271 persones, és a dir, solament el 2,67 per 100 de la població. Jover descriu els components de la classe mitjana com aquells que tenen "algo que perdre" i no hi ha dubte que van prendre consciència de la seva debilitat com a classe enfront les masses, ja que es van limitar a interessar-se pel manteniment de l'ordre social vigent i de la tranquil·litat pública i, per tant, a defensar a ultrança el sistema liberal.

Les classes dominades. La pagesia i el naixement del proletariat.

La dissolució de l'Antic Règim va obligar a proletaritzar-se a la majoria de la pagesia, que, sense tenir com a sortida l'emigració cap a les ciutats, es va veure obligada a restar al camp com a jornalers en unes condicions de vida molt dures i amb uns salaris molt baixos. No ens hauria d'estranyar, doncs, que els conflictes i les revoltes al camp fossin una constant en la història espanyola del segle XIX, sobretot a Andalusia on les condicions eren més dures. A partir de 1840 el camp andalús va conèixer la primera gran onada d'agitacions camperoles, amb les consegüents ocupacions de terres i cremades de collites.

El naixement de la indústria va anar acompanyada del desenvolupament d'un nou sector social, el proletariat industrial, que a partir de 1840 va créixer enormement, sobretot a Catalunya. La nova classe proletària es va anar concentrant als nuclis industrials, que atreïen, pels seus salaris més elevats, artesans i pagesos de les rodalies. Els salaris industrials, encara que fossin millors, eren insuficients per mantenir una família. A Barcelona, el 60 % del salari es destinava a l'alimentació. Segons les estadístiques, del 40 % al 45 % dels treballadors eren homes, un altre 40-45 % dones, i al voltant d'un 15 % eren nens i nenes entre 8 i 14 anys, xifres que palesen la importància del treball femení i infantil en el naixement de la indústria cotonera catalana.

Un altre factor important va ser el creixement de les ciutats durant el segle XIX, quan no estaven preparades per a fer-ho. El desplaçament de la població rural cap a la ciutat és un dels processos més visibles de la Revolució Industrial, com ja hem vist. Això va crear molts problemes: problemes d'habitatge; problemes de circulació; problemes d'aprovisionament; i problemes psicològics. La gran ciutat provoca, per tant, problemes nous i en un grau desconegut fins aleshores. Cada ciutat creix a un ritme diferent. I sorgeixen els grans urbanistes del segle XIX per fer-les més habitables i humanes (baró de Haussmann a París, Arturo Soria a Madrid, Ildefons Sardà a Barcelona).